

รายงานการเดินทางไปราชการ ณ ประเทศญี่ปุ่น

๑. ชื่อโครงการ อนุรักษ์ซ่อมแซมบานประตูและหน้าต่างประดับมุกพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร

๒. วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาดูงานด้านวิชาการเกี่ยวกับแหล่งผลิตวัสดุ อุปกรณ์และเครื่องมือที่มีความสำคัญต่อการสร้างบานไม้ประดับมุกศิลปะญี่ปุ่น

๓. กำหนดการ ระยะเวลา ๙ วัน ตั้งแต่วันที่ ๖ - ๑๔ มิถุนายน ๒๕๖๗

๖ มิ.ย. ๖๗ เดินทางออกจากท่าอากาศยานสุวรรณภูมิ จังหวัดสมุทรปราการ ประเทศไทย โดยสายการบิน Thai AirAsia X เที่ยวบินที่ XJ600

๗ มิ.ย. ๖๗ เดินทางถึงสนามบินนานาชาติ Narita เมืองนาริตะ ประเทศญี่ปุ่น เข้าพุดคุยหารือเกี่ยวกับเป้าหมายการเดินทางและแผนงานในอนาคตของบานไม้ประดับมุกศิลปะญี่ปุ่น วัดราชประดิษฐฯ ณ สถาบันวิจัยมรดกทางวัฒนธรรมแห่งชาติ กรุงโตเกียว (Tokyo National Research Institute for Cultural Properties)

๘-๙ มิ.ย. ๖๗ พักผ่อนตามอัยยาศัย

๑๐ มิ.ย. ๖๗ เดินทางไปยังเมืองมรดกโลก Nikko เพื่อเยือนสวนป่า ไม้สนสีกิ (Japanese Cedar) ที่อยู่ในความดูแลของศาลเจ้า Toshogu เพื่อคัดเลือกไม้สนสีกิ สำหรับสร้างบานไม้ประดับมุกศิลปะญี่ปุ่นทดแทนบานที่หายไป และชมการสาธิตวิธีการแปรรูปไม้ที่โรงงานแปรรูปไม้ เมือง Tochigi

๑๑ มิ.ย. ๖๗ ศึกษาวิจัยย้อมครามด้วยวิธีธรรมชาติ ณ โรงย้อมครามโบราณ จังหวัด Shiga เมือง Yasu

๑๒ มิ.ย. ๖๗ ศึกษาสารสี (Pigment) แบบโบราณ ณ ร้าน Ueba Esou เมือง Kyoto

๑๓ มิ.ย. ๖๗ ศึกษาขั้นตอนการผลิตกระดาษญี่ปุ่นแบบโบราณ ณ โรงงานผลิตกระดาษวาชิ MINOTAKE KAMI KOBO ที่จังหวัด Gifu เมือง Mino และเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์กระดาษ Mino Washi Museum

๑๔ มิ.ย. ๖๗ เดินทางออกจากสนามบิน Kansai ประเทศญี่ปุ่น โดยสายการบิน Thai AirAsia X เที่ยวบินที่ XJ611

กลับถึงท่าอากาศยานสุวรรณภูมิ จังหวัดสมุทรปราการ ประเทศไทย

๔. สถานที่

๑. สถาบันวิจัยมรดกทางวัฒนธรรมแห่งชาติ กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น (Tokyo National Research Institute for Cultural Properties)
๒. สวนป่าไม้สน Sugi (Japanese Cedar) ในความดูแลของศาลเจ้า Toshogu เมือง Nikko
๓. โรงงานแปรรูปไม้ เมือง Tochigi
๔. โรงย้อมครามโบราณ จังหวัด Shiga เมือง Yasu
๕. ร้านขายสารสี (Pigment) แบบโบราณ Ueba Esou เมือง Kyoto
๖. โรงงานผลิตกระดาษวาชิ MINOTAKE KAMI KOBO ที่จังหวัด Gifu เมือง Mino
๗. พิพิธภัณฑ์กระดาษ Mino Washi Museum เมือง Mino

๕. หน่วยงานผู้จัด วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม

๖. หน่วยงานสนับสนุน สถาบันวิจัยมรดกทางวัฒนธรรมแห่งชาติ กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น

(Tokyo National Research Institute for Cultural Properties)

๗. กิจกรรม

- ปรึกษาหารือด้านความร่วมมือในการสนับสนุนงานวิจัยเรื่องการบำรุงรักษาและป้องกันการเสียหายของงานไม้ประดับมุขศิลปะญี่ปุ่น ภายหลังจากการอนุรักษ์เรียบร้อยแล้ว ซึ่งเป็นการดำเนินการต่อเนื่องที่ทางวัดและสถาบันฯ มีความเห็นพ้องต้องกันว่าจะเกิดประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ชิ้นงานในประเทศไทยต่อไป และรับการชี้แจงภารกิจ “Survey on the materials use in the lacquer Door Panels of Wat Rajpradit, a First-grade Royal Buddhist Temple in Bangkok, Thailand in Tokyo, Tochigi, Kyoto and Aichi from June 7-14, 2024” ร่วมกับสถาบันวิจัยมรดกทางวัฒนธรรมแห่งชาติ กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น (Tokyo National Research Institute for Cultural Properties) และกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม โดยมีคุณ FUTAGAMI Yoko หัวหน้าแผนกวิจัย เอกสารจดหมายเหตุและระบบสารสนเทศ เป็นผู้ให้การต้อนรับ และอาจารย์ Yamashita Yoshihiko ผู้เชี่ยวชาญด้านการซ่อมแซมและอนุรักษ์บานไม้ประดับมุขศิลปะญี่ปุ่น ให้การต้อนรับและจะเดินทางร่วมกันในภารกิจครั้งนี้

- เยือนสวนป่าที่อยู่ในความดูแลของศาลเจ้า Toshogu เพื่อคัดเลือกไม้สนสีกิ (Japanese Cedar) ที่มีอายุกว่า ๔๐๐ ปี มีขนาดเท่าสามคนโอบ เส้นผ่าศูนย์กลาง ๙๕ เซนติเมตร และมีลำต้นตรง ความยาวท่อนที่ตัดมีขนาด ๔๑๕ เซนติเมตร พร้อมทั้งมีอายุขัยใกล้สิ้นสุดแล้ว มาใช้ในการจัดสร้างบานไม้ประดับมุขศิลปะญี่ปุ่น ทดแทนชิ้นงานที่หายไปของวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ร่วมกับสถาบันวิจัยมรดกทางวัฒนธรรมแห่งชาติ กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น (Tokyo National Research Institute for Cultural Properties) และกรมศิลปากร ในการนี้ ทางอาจารย์ Yamashita Yoshihiko ผู้เชี่ยวชาญฯ และคุณ FUTAGAMI Yoko จาก

สถาบันวิจัยฯ ได้ประสานงานคุณยามาซากิ ซึ่งเป็นประธานบริษัทค้าไม้แห่งหนึ่ง นำพาคณะเดินทางไปพบกับ ผู้ดูแลสวนป่าของศาลเจ้า Toshogu และโรงเลื่อยไม้ที่อยู่ในเมือง Tochigi เพื่อดูไม้และการสาธิตวิธีการแปรรูปไม้ตลอดจนขบวนการเก็บรักษา พร้อมทั้งคุณซึจิ ซึ่งเป็นรุ่นน้องของอาจารย์ Yamashita Yoshihiko ซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านการลงรักและประดับมุกเช่นกัน มาช่วยคำนวณขนาดของต้นไม้ที่ควรจะใช้ให้อีกด้วย ตามปกติ ศาลเจ้า Toshogu ไม่ได้ทำการซื้อขายไม้แก่บุคคลภายนอก แต่เนื่องด้วยทางศาลเจ้า เล็งเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ที่ทางวัด สถาบันฯ และกรมศิลปากร ได้ทำอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับชิ้นงานที่มีอยู่เป็นชิ้นงานที่ทรงคุณค่า ทั้งทางด้านศิลปกรรม และสายสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศ ควรค่าแก่การสืบสานให้คงอยู่อย่างยั่งยืน จึงจะอนุญาตให้เป็นกรณีพิเศษ

- เยี่ยมชม โรงย้อมคราม ของครอบครัวคุณ YOSHIO MORI (HONAIZOME-KONKU) ตั้งอยู่ที่จังหวัด Shiga เมือง Yasu ซึ่งเป็นโรงย้อมครามด้วยวิธีธรรมชาติ ที่มีอายุยาวนานหลายร้อยปี ผ่านการประสานของ อาจารย์ YAMASHITA Yoshihiko ผู้เชี่ยวชาญด้านการซ่อมแซมและอนุรักษ์บ้านไม้ประดับมุกศิลปะญี่ปุ่น และคุณ FUTAGAMI Yoko จากสถาบันวิจัยมรดกทางวัฒนธรรมแห่งชาติ กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น (Tokyo National Research Institute for Cultural Properties) ซึ่งคุณปู่ YOSHIO MORI และครอบครัว ได้กรุณาเล่าถึงความเป็นมาของโรงย้อมคราม ชนิดของต้นคราม Ai アイ (ไอ) “Japanese indigo” ช่วงฤดูการเพาะปลูก ระยะเวลาในการเก็บเกี่ยว ส่วนที่นำมาใช้ ตลอดจนกรรมวิธีในการผลิต ให้ทางคณะได้รับทราบพร้อมทั้งสาธิตวิธีการย้อมคราม ผ่านชิ้นงานที่เป็นเส้นไหม และกระดาษให้ได้รับชมอย่างใกล้ชิด จุดประสงค์ที่คณะเดินทางมาเยี่ยมชม กระบวนการย้อมคราม หรือ Indigo dye นี้ เพื่อจะนำสีทางธรรมชาติที่เกิดจากกระบวนการหมักครามเพื่อทำการย้อมสี ที่ก่อให้เกิดฟองน้ำที่ลอยตัวและจับตัวกันเป็นก้อนๆ เรียกว่า โอบานะ ซึ่งโอบานะนี้เอง ที่นิยมนำมาใช้ในงานศิลปกรรมได้ ให้สีออกโทนฟ้า และเขียว ตามลำดับ และอีกกระบวนการหนึ่ง ที่จะได้สีอย่างละเอียด ช่างผู้ชำนาญการย้อมคราม จะนำด้ายป่านราว ๆ สามมัด ๆ ละ ๑๐๐ กรัม รวมเป็น ๓๐๐ กรัม นำไปจุ่มในหม้อย้อมคราม แล้วนำมาบิดให้น้ำครามที่ซึมในเส้นด้ายไหลออกมาในชาม ที่เป็นภาชนะรองรับ แล้วปล่อยให้แห้ง กระบวนการนี้ เราจะได้สีน้ำเงิน เป็นผงละเอียด ที่ผ่านการระเหยของน้ำและผ่านเส้นใยที่ถักทอออกมาราว ๆ ๑๐ กรัม ซึ่งเป็นกระบวนการที่ใช้เวลา และความแม่นยำต่อการให้สีของคราม และความเชี่ยวชาญของช่างผู้ทำการย้อมครามเป็นอย่างดี เป็นที่น่าชื่นชม ที่การย้อมครามแบบโบราณ และกระบวนการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมีเจือปน ใช้กระบวนการหมักอย่างเป็นธรรมชาตินี้ ยังคงสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาราวๆหลายร้อยปี ในแถบเมือง Yasu โดยครอบครัวของคุณ YOSHIO MORI (HONAIZOME-KONKU) ทางคณะฯ จะได้นำสีที่ได้จากครามนี้ มาใช้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการอนุรักษ์บ้านไม้ประดับมุกศิลปะญี่ปุ่นในประเทศไทย

- เยี่ยมชม โรงงานผลิตกระดาษวาชิ ชื่อว่า MINOTAKE KAMI KOBO ของครอบครัวคุณ SUZUKI ตั้งอยู่ที่จังหวัด Gifu เมือง Mino ซึ่งเป็นโรงงานผลิตกระดาษที่มีชื่อเสียง ได้รับขึ้นทะเบียนเป็นมรดกสำคัญของชาติ เมื่อปี 1969 ก่อน และขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของ UNESCO ในปี 2014

ผลิตด้วยกรรมวิธีการทำกระดาษญี่ปุ่นแบบดั้งเดิม ที่มีอายุยาวนานกว่า 1,300 ปี ซึ่งคุณ SUZUKI และครอบครัว ได้กรุณาเล่าถึงความเป็นมาของการทำกระดาษวาชิของเมืองมินโอะ "Hon Mino-shi" ที่ผลิตมาจากต้นหม่อนหรือโคโซ "Kozo" เท่านั้น ในกระบวนการผลิตจะไม่มีสารเคมี และใช้เทคนิค "Nagashi-zuki" ที่เป็นเอกลักษณ์ของญี่ปุ่นในการผลิต โดยกระดาษที่ผลิตจากโรงงานของคุณ SUZUKI นี้ถูกนำไปใช้ในงานอนุรักษ์เป็นหลัก และในงานสำคัญระดับชาติ เช่น ประกาศนียบัตรที่มอบให้แก่นักกีฬาในการแข่งขันโอลิมปิก Tokyo Olympic 2020 เป็นต้น จุดประสงค์ที่คณะเดินทางมาเยี่ยมชม กระบวนการทำกระดาษวาชิของเมืองมินโอะ "Hon Mino-shi" นี้ เพื่อจะนำกระดาษที่ผลิตด้วยกรรมวิธีแบบดั้งเดิม และมีความคล้ายคลึงกับกระดาษที่นำมาใช้ในบานไม้ประดับมุกศิลปะญี่ปุ่น ของพระวิหารหลวง วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม และสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากแหล่งผลิตเดียวกัน ด้วยเทคนิค สีของกระดาษ และผิวสัมผัส ตลอดจนอายุของการผลิตที่สอดคล้องกันเป็นอย่างดี โดยคุณ SUZUKI ได้รับทราบข้อมูลจากอาจารย์ YAMASHITA Yoshihiko และคุณ FUTAGAMI Yoko แล้ว ก็มีความสนใจและชื่นชมกับการทำงานของคณะเป็นอย่างมาก จึงได้มอบกระดาษที่มีความหนา-บางชนิดต่างๆ ที่ได้ผลิตขึ้นภายในโรงงาน มอบเป็นตัวอย่างสำหรับการทดลองผลิตชิ้นงาน เพื่อให้ทราบแนวทางในการผลิตให้ตรงตามความต้องการในอนาคตต่อไป

๘. คณะผู้แทนไทย

๑. นายธนวัฒน์ ตราชูชาติ

นายช่างศิลปกรรมอาวุโส สำนักช่างสิบหมู่

๒. นายสรินทร์ จรัสณา

นักวิทยาศาสตร์ชำนาญการ กลุ่มวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

๙. สรุปสาระของกิจกรรม

ได้ศึกษาดูงานด้านวิชาการเกี่ยวกับแหล่งผลิตวัสดุ อุปกรณ์และเครื่องมือที่มีความสำคัญต่อการสร้างบานไม้ประดับมุกศิลปะญี่ปุ่น ทดแทนชิ้นงานที่หายไปของวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ซึ่งค่านิ่งเสมอถึงวิธีการเชิงช่างอันเป็นเอกลักษณ์ในอดีต ด้วยกรรมวิธีและวัสดุแบบดั้งเดิม โดยใช้วัตถุดิบที่ได้มาจากธรรมชาติ ในกระบวนการสร้างสรรค์ชิ้นงาน เพื่อจะรักษาสภาพชิ้นงานให้คงอยู่ยาวนานตลอดไป โครงการอนุรักษ์บานไม้ประดับมุกศิลปะญี่ปุ่นในประเทศไทย ดำเนินการมานานกว่า 10 ปีแล้ว และค่านิ่งเสมอถึงสายสัมพันธ์อันยืนยาวระหว่างสองประเทศ (ไทย-ญี่ปุ่น) ที่มีผ่านงานศิลปกรรมอันทรงคุณค่า ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจและตั้งใจให้เกิดมีการต่อยอดองค์ความรู้ในด้านการอนุรักษ์ศิลปกรรมที่กว้างขวางยิ่งขึ้นต่อไป

๑๐. ข้อเสนอแนะจากการจัดกิจกรรม

โครงการอนุรักษ์บ้านไม้ประดับมุขศิลปะญี่ปุ่นในประเทศไทย วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม นับเป็นการบูรณาการครั้งสำคัญของงานอนุรักษ์ศิลปกรรมที่ทรงคุณค่า โดยอาศัยความร่วมมือจากวัดราชประดิษฐฯ สหวิชาชีพภายในกรมศิลปากร ผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันวิจัยมรดกทางวัฒนธรรมแห่งชาติ กรุงโตเกียว รวมถึงภาคส่วนต่างๆ ในประเทศญี่ปุ่นที่เกี่ยวข้องและเล็งเห็นความสำคัญ จึงควรเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์งานศิลปกรรมอื่นๆ ในประเทศไทยที่ควรให้เวลากับการศึกษาอย่างถ่องแท้ ลึกซึ้งในด้านต่างๆ รวมถึงแสวงหาความร่วมมือ ร่วมใจ ด้วยความเข้าใจที่ถูกต้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อให้งานอนุรักษ์ในประเทศไทยก้าวไปอย่างมีมาตรฐานต่อไป

นายสรินทร์ จรัสณา
นักวิทยาศาสตร์ชำนาญการ
ผู้สรุปผลการเดินทางไปราชการ

ปรึกษาหารือด้านความร่วมมือในการสนับสนุนงานวิจัยเรื่องการบำรุงรักษาและป้องกันการเสียหายของงานไม้ประดับมุกศิลปะญี่ปุ่น ภายหลังจากการอนุรักษ์เรียบร้อยแล้ว ซีแจงภารกิจ“Survey on the materials use in the lacquer Door Panels of Wat Rajpradit, a First-grade Royal Buddhist Temple in Bangkok, Thailand in Tokyo, Tochigi, Kyoto and Aichi from June 7-14, 2024” ณ สถาบันวิจัยมรดกทางวัฒนธรรมแห่งชาติ กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น (Tokyo National Research Institute for Cultural Properties)

คัดเลือกไม้สนสีกิ (Japanese Cedar) ณ สวนป่าของศาลเจ้า Toshogu ได้ไม้สนอายุกว่า ๔๐๐ ปี
เส้นผ่าศูนย์กลาง ๙๕ เซนติเมตร และมีลำต้นตรง ความยาวตอนที่ตัดมีขนาด ๔๑๕ เซนติเมตร
เพื่อใช้ในการจัดสร้างบานไม้ประดับมุขศิลปะญี่ปุ่น ทดแทนชิ้นงานที่หายไปของ
วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม และเยี่ยมชมโรงงานแปรรูปไม้ เมือง Tochigi

โรงย้อมคราม ของครอบครัวคุณ YOSHIO MORI (HONAIZOME-KONKU) ตั้งอยู่ที่จังหวัด Shiga เมือง Yasu ซึ่งเป็นโรงย้อมครามด้วยวิธีธรรมชาติ ที่มีอายุยาวนานหลายร้อยปี ด้วยต้นคราม Ai アイ (ไอ) “Japanese indigo” ได้อธิบายขั้นตอนตั้งแต่ช่วงฤดูกาลเพาะปลูก ระยะเวลาในการเก็บเกี่ยว ส่วนที่นำมาใช้ ตลอดจนกรรมวิธีในการผลิต และสาธิตวิธีการย้อมคราม ผ่านชิ้นงานที่เป็นเส้นไหม และกระดาษให้ได้รับชมอย่างใกล้ชิด

โรงงานผลิตกระดาษวาชิ ชื่อว่า MINOTAKE KAMI KOBO ตั้งอยู่ที่จังหวัด Gifu เมือง Mino ซึ่งเป็นโรงงานผลิตกระดาษที่มีชื่อเสียง ได้รับขึ้นทะเบียนเป็นมรดกสำคัญของชาติ เมื่อปี 1969 ก่อนและขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของ UNESCO ในปี 2014 ผลิตด้วยกรรมวิธีการทำกระดาษญี่ปุ่นแบบดั้งเดิม ที่มีอายุยาวนานกว่า 1,300 ปี